

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 6, Sayı 14, Mart 2019 / Volume 6, Issue 14, March 2019

**KEYİF VERİCİ MADDELERDEN UZAK DURMANIN GEREKLİLİĞİ:
SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN LUTFİYYE MESNEVİSİ ÖRNEĞİ**
*The Necessity of Keeping Away from Pleasure-Inducing Substances: The Example of
Sunbulzade Vehbi's Masnavi Al-Lutfiyyah*

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date : 11.12.2018

Kabul Tarihi/Accepted Date : 17.01.2019

Sayfa/Pages : 23-35

DOI Numarası/DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2019.109>

MAHMUT GİDER

(Dr. Öğr. Üyesi), Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Bingöl / Türkiye, e-mail: klasiksir@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0874-4712>

Atıf/Citation

Gider, Mahmut, "Keyif Verici Maddelerden Uzak Durmanın Gerekliliği: Sünblzâde Vehbî'nin
Lufiyye Mesnevisi Örneği", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6/14, 2019, s. 23-35.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 6, Sayı 14, Mart 2019.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 6, Issue 14, March 2019.

ISSN: 2148-5704

KEYİF VERİCİ MADDELERDEN UZAK DURMANIN GEREKLİLİĞİ: SÜNBLÜZÂDE VEHBÎ'NİN LUTFİYYE MESNEVİSİ ÖRNEĞİ

*The Necessity of Keeping Away from Pleasure-Inducing Substances: The Example of
Sunbulzade Vehbi's Masnavi Al-Lutfiyyah*

MAHMUT GİDER

Öz: İçinde yetiştiği toplumun entelektüel bireyleri olarak şairler, estetik değeri yüksek şiirler yazmanın yanı sıra eğitici ve öğretici metinler kaleme alarak dinî, ahlaki ve kültürel değerlerle donanmış bir neslin yetişmesine katkı sağlamışlardır. Bu bağlamda öğreticiliği esas alan manzum ve mensur nasihatnâmeler yazmışlardır. Bu konuda 18. yüzyıl şairlerinden Sünbülzâde Vehbî tarafından yazılan “Lutfiyye” adlı mesnevi dikkate şâyândır. Vehbî'nin yirmi bir-yirmi iki yaşındaki oğlu Lutfullah'a ithafen kaleme aldığı eserinde özel anlamda bir baba şefkatiyle çocuğunu, genel anlamda ise bir entelektüel hassasiyetiyle Osmanlı gençliğini eğitmeyi amaçlamıştır. Bunun yanı sıra toplumsal hayatta baş göstermeye başlayan ahlaki yozlaşmanın etkilerini azaltmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, Vehbî'nin mesnevi nazım şekli ile kaleme aldığı “Lutfiyye” adlı eserinin “Der-Tahzîr Ez-Mükeyyifât (Keyif Vericilerden Sakındırma Hakkında)” bölümü şerh edilmiştir. Bu bölümde şair, bağımlılık yapan bazı içecek (içki, şarap, tütün, kahve) ve uyuşturuculardan (afyon, afyon şurubu, esrar) niçin sakınılması gerektiğini gerekçeleriyle ifade etmiş; ayet ve hadis iktibaslarıyla düşüncelerini dinî temellere dayandırmıştır. Keyif veren maddelerin insan bünyesi üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiyi örneklerle anlatmanın yanı sıra, eğlence muhitlerine katılmanın, öyle çevre sakinleri ile dostluk etmenin kişiye verdiği zararı nazara sunmuştur. Bu çalışmayla H 1205 / M 1790 yılında kaleme alınan tarihi ve edebî bir metinden hareketle, keyif veren maddelere iltifat etmenin yanlışlığına dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lutfiyye, Sünbülzâde Vehbî, Nasihat, Keyif Veren Maddeler, Uyuşturucu

Abstract: Being the intellectual individuals of the society they are grown up in, poets write up high-order poems in terms of aesthetics as well as educational and didactic texts, and they contribute raising generations equipped with religious, moral and cultural values. They have written *nasihatnamehs* in verse and pros based on education in this regard. The masnavi called “Lutfiyyah” which is written by a poet of the 18th century, Sunbulzade Vehbi, is remarkable in this respect. Sunbulzade Vehbi aimed to write up this work to educate his twenty one years old son with a particular sense of a father's compassion and as a sensitive intellectual of the era to train the Ottoman youth in general sense. He also tried to reduce the effects of moral corruption arisen in the social life. This study expounds the chapter of “Der-Tahzîr Ez-Mukeyyifât (Of Making Someone Refrain From Pleasure-Inducing Substances) in the work of Sunbulzade Vehbi's Masnavi verse “Lutfiyyah”. The author expresses how to avoid from the substances that cause addiction (such as alcohol, wine, tobacco, coffee) and narcotics (opium, opium syrup, marijuana) justifiedly and leans his thoughts to the citations of *ayats* (verses of Qoran) and *hadiths* (Prophet's sayings). He exemplifies the negative effects of pleasure-inducing substances to the body and reveals the damages caused when someone joins place of entertainment and establish closeness with the habitants. I aim to draw attention to the wrongness of approaching pleasure-inducing substances based on a historical and literary text written up in 1790 (Hijri 1205).

Keywords: Lutfiyyah, Sunbulzade Vehbi, Sermon, Pleasure-Inducing Substances, Narcotics

Giriş

Şairler, içinde yetiştikleri toplumun entelektüel kesimini teşkil ettikleri için toplumun şekillenip değişmesinde etkin bir rol üstlenirler. Öncelikle toplumun kültürel mirasına katkı sağlamak amacıyla edebî değeri yüksek eserler kaleme alırlar. Söz konusu eserleri sayesinde toplumun estetik anlayışını, duygu ve tasavvur âlemini olumlu anlamda değiştirirler. Bunun

yanında, eğer ahlaki bir gayeyle hareket ediyorlarsa, toplumun değişim ve dönüşümünü olumlu anlamda etkileme gayreti içinde olurlar. Böylece güçlü fikirleri ve tecrübeleriyle bireylerin ahlaki gelişimini şekillendirme,¹ toplumun huzur ve mutluluğunu arttırma konusunda mesuliyet alırlar. Şairlerin tarihî ve içtimai konuları ihtiva eden eserleri² edebî açıdan zayıf olsa da ideal insan tipinin oluşması noktasında sağladıkları katkı ile tarihî belgeler kadar değerlidir.

Kültürel mirasın en önemli kaynaklarından biri edebî eserlerdir. Divan şairlerinin yazdığı her metin, kültürel mirasa eklenmiş yeni kavram ve düşünceleri ihtiva ettiği için toplumun çağı doğru okuyup anlamlandırmasını ve geleceğe sağlam adımlarla ilerleme sürecini kolaylaştırır. Edebî eserlerde duygu ve düşünceler estetize edilerek ifade edildiği için ortaya çıkan duygu ve tasavvur birikimi, şekil ve içerik bakımından özü temsil edecek mahiyette olur. Üslup mükemmelliğini esas kabul ederek yazılan divan şiiri, yüksek bir edebî zevkle kaleme alınmıştır. Divan şiiri her ne kadar üslupçu olup belirli konular ekseninde ince hayal ve derin manaları ihtiva edecek şekilde yazılmış olsa da sosyal hayatı doğrudan ya da göndermelerle yansıtır. Nitekim şiir, duyguların dil aracılığıyla estetize edilerek anlatılması anlamına geldiği için şiir metninden, tarihî bir belgeden beklenen malumat ve gerçekçi aktarım beklenemez.

a. Toplumsal Hassasiyetin Bir Gereği Olarak Nasihatnâme Yazmak

Divan şairleri edebî yönü güçlü eserlerin yanı sıra yer yer toplumun maddi ve manevi kültürünü yansıtan eleştirel yönü güçlü eserler de kaleme almışlardır. Bu eserlerde sosyolojik bazı tespitlerin yanı sıra ideal toplumun teşekkülü noktasında aydınlatıcı bilgiler ve hikemî fikirler bulunur. Bu bağlamda divan edebiyatına ait metinlere bakıldığında hicviyye, letâifnâme, hezeliyat, pendnâme (nasihatnâme), siyasetnâme gibi birçok türde toplumsal hayatın belli bir yönünün ele alındığı görülmektedir. Özellikle divan şiirini fildişi kulelere hapsetmek amacıyla başvuru yollardan biri, bu şiirin sosyal hayatı yansıtmadığına dair tezi savunmak olmuştur. Bir anlayışın veya zevkin ortaya koyduğu edebî mirasın toplumsal hayatı yansıtmayı yansıtmadığı görüşünü temellendirmenin ölçütlerinden biri “metnin türü”nü saptamak ve türün sosyal hayata dair bir konuyu işleyip işlemediğini ortaya koymaktır. Anlam çerçevesi ve tasnifi tam olarak yapılamayan ve tartışmalara konu olan tür mevzuu, metnin üslup özelliklerinden çok konusuna / temasına göre belirlenir. Bu hususta “*eski edebî metinlerin ‘ontolojik’ olarak sorgulanmaktan çok ‘tematik’ olarak ele alınması*”³ gerektiğine dair düşünce, hem problemin tespiti hem de çözümünü noktasında yol göstermektedir. Tür örnekleri sayesinde bir toplumun veya belirli bir “*dönemin sosyal yaşamı, ahlak anlayışı, âdetleri ve telakkileri gibi pek çok konuda*”⁴ bilgi sahibi olunur.

Sosyal hayatta istenilen davranışların gerçekleşmesi konusunda ihtiyaç duyulan durumlardan biri, aydınların / kanaat önderlerinin sorumluluk almasıdır. 18. yüzyılda Osmanlı toplumunda ahlaki çözümler görüldüğü için birçok entelektüel gibi Sünbülzâde Vehbî de ailesine ve topluma karşı olan sorumluluğu gereği bir nasihatnâme yazmıştır. Şairin bu uğraşının temelinde, edebî birikimini aktarma isteğinden ziyade ideal kişilik, ideal toplum oluşturma çabası v

b. Nasihatnâme ve Lutfiyye

Nasihat; öğüt, vaaz, tavsiye anlamlarına gelmektedir. İnsanların ahlaki değerleri benimseyip hayatlarına ikame etmeleri konusunda ihtiyaç duydukları en önemli şey nasihattir. Müslüman toplumların yararlandığı ana kaynaklar Kur’an-ı Kerim ve hadis olduğu için nasihatte bulunulurken bu ana kaynaklardan yararlanılır. “*Bu, (Kur’an) bir öğüttür.*”⁵ ayetinden

¹ Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Erzurum 2007, s. 188.

² A. Azmi Bilgin, “Lutfiyye”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yay., İstanbul 2003, s. 236.

³ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 16.

⁴ M. Akkuş, *age.*, s. 269.

⁵ Bu mealdeki ayetlerden ikisi: *Kur’an*, Sad Suresi, 38/87, Abese Suresi, 80/11.

de anlaşıldığı üzere Kur'an-ı Kerim ve “*Din nasihatı*.”⁶ hadisinden de anlaşıldığı üzere İlahî dinler, insanlığın ıslahı konusunda vaaz olarak telakki edilmiştir. Nasihat sözcüğü hadis kaynaklarında vaaz anlamından ziyade ihlas, samimiyet ve gönülden bağlanmak anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığı için dinin nasihat; nasihatın ise samimiyet olarak anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir.⁷

Kur'an-ı Kerim ve hadis, divan şiirinin muhteva kaynaklarından olduğu için divan şairleri hikemî ve öğretici bir ifade kullandıklarında bu kaynaklardan yararlanmışlardır. Toplumsal ve bireysel hassasiyetlerini harekete geçirmiş, eksik veya yanlış gördükleri konular hakkında tavsiye niteliğinde metinler kaleme almışlardır. Nasihat kültürünün toplumda yaygınlaşmasının temelinde, özelde doğru bir kişilik, genelde ise ideal bir toplum ihdas etme çabası vardır.

Divan edebiyatı türleri içinde yaygın olup nazım ve nesir biçiminde kaleme alınan türlerden biri “nasihatnâme”dir. Nasihatnâme, “*İslami temellere dayalı ahlaki davranış kurallarını özlü formüller hâlinde yeni kuşaklara aktarmak*”,⁸ “*örnek şahıs, olgun insan tipini*”⁹ yetiştirmek amacıyla yazılmış öğretici metindir. Farsça “pendnâme” olarak geçen nasihatnâme, tür tasniflerinde “ahlaki konuları” ele alan türler grubuna dâhil edilir.¹⁰ Nasihatnâme türünde yazılıp Müslüman Şark şairleri üzerinde etkili olan kaynakların başında Pendnâme (Feridüddîn Attar), Bostân, Gülistân (Sâdî-i Şirâzî), Mahzenü'l-Esrâr (Nizâmî) gibi eserler gelmektedir.¹¹

Nasihatnâme olarak yazılan eserlerden toplumun yararlanması konusunda şair ve yazarların belirli bir hassasiyete sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Sünbülzâde Vehbî oğlu Lutfullah'a İmâm Gazâlî'nin (ö. M/1111) “İhyâ Ulûmi'd-Dîn, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin (ö. M/1274) “Ahlâk-ı Nâsîrî” ve Nâbî'nin (ö. M/ 1712) “Hayriyye” adlı eserlerini belirli yönleriyle tanıtmış ve bu eserleri okumasını salık vermiştir:

Oku bin cân ile İhyâ-yı Ulûm
*Hüsn-i hulk anda ser-â-pâ ma'lûm*¹² (b. 1163, s. 176)

Eyle Ahlâk-ı Alâî'ye nazar
Bul Nasîrî'deki ma'nâya zafer (b. 1164 s. 177)

Pend-i Hayriyyesidir pür-ma'nî
Dime yazmış nice mâlâya 'ni (b. 33, s. 35)

Türk edebiyatında çokça iltifat edilen ve genellikle manzum,¹³ yer yer de hem manzum hem mensur olarak kaleme alınan türlerin başında nasihatnâme gelir. Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hâcib), Risaletü'n-nushiyye (Yunus Emre), Çarhnâme (Ahmed Fakih), Pend-nâme (Zâtî), Heşt-Behişt (Ramazan Behiştî), Hayriyye (Nâbî) ve Lutfiyye (Sünbülzâde Vehbî) bu eserlerden bazılarıdır.¹⁴

⁶ İmâm Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn Elçilerin Efendisinden Sözler*, Haz. Bekir Tuna, Konevî Yay., Konya 2006, s. 104.

⁷ Mehmet Görmez, “Hz. Peygamber'in Bir Din Tanımı -Bir Hadisin Semantik Tahlili”, *Diyanet İlmî Dergi* *Peygamberimiz Hz. Muhammed -Özel S.-*, 2003, s. 338.

⁸ M. Akkuş, *age.*, s. 188.

⁹ R. Canım, *age.*, s. 211.

¹⁰ Ahmet Mermer vd., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 307.

¹¹ A. Mermer vd., *age.*, s. 309.

¹² Bu makalede anılan beyitler, Süreyya Ali Beyzâdeoğlu tarafından hazırlanan “*Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*” adlı kitaptan alınmıştır. Kitapta mesnevinin beyitleri numaralandırıldığı için, makalede söz konusu edilen şiirlerin önce beyit numarası (b.) sonra kitabın sayfa numarası (s.) yazılmıştır.

¹³ Türk edebiyatında yazılmış manzum nasihatnâmeler hakkında geniş bilgi almak bkz.: Mahmut Kaplan, “Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler”, *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 1545 -1561.

¹⁴ Mermer vd., *age.*, s. 309-311.

Lutfiyye, Sünbülzâde Vehbî'nin 21-22 (?) yaşındaki oğlu Lutfullah'a¹⁵ baba nasihatinde bulunmak amacıyla kısa bir zaman diliminde kaleme aldığı manzum bir mesnevidir. Ali Süreyya Beyzâdeoğlu'nun hazırladığı çalışmada 1181, Gülcan Tandır Alıcı'nın hazırladığı çalışmada ise 1184 beyit olarak geçmektedir.¹⁶ Ali Cânip Yöntem “*Lutfiyye*”nin Nâbî'nin “Hayriyye” adlı mesnevisine “nazire”; İbrâhim Alâeddîn Gövsa ise onun “taklid”i olarak yazıldığını ileri sürer. İbrâhim Alâeddîn Gövsa ayrıca “*Lutfiyye'nin medrese ve eski rüştiyelerde o günün gençliğini terbiye maksadıyla okutulan bir öğüt kitabı olduğunu*”¹⁷ ifade eder.

Lutfiyye'de başta güzel ahlak ve âdâb-ı muâşeret¹⁸ olmak üzere sosyal hayatın birçok yönü üzerinde görüş beyan edilmiştir. Bu meyanda hayatta başarılı olabilmek için tutulması gereken yollar gösterilmiş, çeşitli mesleklerle ilgili bilgi ve görüşler aktarılmıştır.¹⁹ Bilgi ve tecrübe ile elde edilen birikim çerçevesinde “evsatü'n-nâs” yani “orta insan tipi”²⁰ yüceltilmiş ve Lutfullah'ın, kişiliğiyle bu tipi temsil etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İdeal davranış biçimleri olan değerler, karakterin oluşumunda ve toplumsal kimliğin belirginleşmesinde önemli bir rol oynar.²¹ “*Bireysel ve toplumsal iyileşmenin kodlarını barındıran*”²² *Lutfiyye*, 18. yüzyıl ve sonrasında olduğu gibi günümüzde de özellikle “değerler eğitimi” açısından önemi bir eserdir. Örneğin çocuk eğitiminde dikkate değer durumlardan biri, babaların çocuklarına hitap etme biçimleridir. Bu bağlamda *Lutfiyye*'ye bakıldığında, Sünbülzâde Vehbî'nin oğlu Lutfullah'a; “ey oğul!” hitabının yanı sıra “Allah'ın lütfü”, “gözümün nuru”, “kalbimin süruru”, “ömrümün varı”, “kalbimin huzuru”, “babasının canı, her şeyi bilen oğlum, ciğerimin parçası, şeref hazinesinin eşsiz incisi gibi taltif edici”²³ hitaplarla seslendiği görülmektedir. Şair bu yaklaşımıyla üst perdeden oğlunun eksik yönlerini nazara sunmak yerine üstün özelliklerini²⁴ yüceltici hitap cümleleri ile ifade ederek pozitif bir kişilik oluşturma çabası içinde olmuştur:

Lîk ey lutf-ı Hudâ-yı allâm

İlm-i nâfi' dimedür asl-ı merâm (b. 74, s.40)

Cümleden evvel eyâ cân-ı peder

Eyledüm ilme seni şevk-âver (b. 71, s. 40)

Müslüman toplumlar, mealen “sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”²⁵ ayeti gereği, iyilik temeli üzerine bina edilmiş bir toplum inşa etme çabası içinde olurlar. Bu meyanda hassasiyet gösterdikleri en önemli konulardan biri, bireyi ve toplumu “kötülük”ten alıkoymaktır. Bu bağlamda Sünbülzâde Vehbî, oğluna yapılması gereken iyi davranışların yanı sıra yapılmaması gereken kötü davranışlar hakkında da nasihatlerde bulunur. İlim talep etme, hocalara saygı duyma, güler yüzlü olma, sözü düşünerek söyleme, sözünde durma, yumuşak huylu olma, fakirlere yardım etme, alçak gönüllü olma, anne ve babaya saygı duyma; yalan söylememe, taassuptan uzak durma, kimseyi alaya almama, mayası bozuklarla dost olmama, kibirlenmeme, başkasının

¹⁵ *Lutfiyye*'nin yazıldığı 1790-91 yılında Lutfullah'ın kaç yaşında olduğu ve hayat hikâyesi hk. bilgi için bk. Âdem Ceyhan, “Vehbî'nin *Lutfiyye*'si Hakkında Bazı Takdir ve Tenkitler”, *Sünbülzâde Vehbî Kitabı*, C. 1, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yay., K. Maraş 2018, s. 80.

¹⁶ Gülcan Tandır Alıcı, *Lutfiyye-i Vehbî*, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2011, s. 30.

¹⁷ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*, Cihan Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul 1996, s. 18.

¹⁸ A. Azmi Bilgin, *agmd.*, s. 236. (236-237)

¹⁹ M. Kaplan, *agm.*, 1553.

²⁰ S. A. Beyzâdeoğlu, *age.*, s. 30.

²¹ Muhammet İkbâl Güler, *Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyye-i Vehbî*, Yayımlanmamış YLT, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2015, s. 1-2.

²² M. İ. Güler, *agt.*, s. 105.

²³ Abdullah Aydın, Nâbî ve Vehbî'nin Nasihat Ederken Çocuklara Yaklaşım Tarzları, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 3, S. 5, 2016, s. 5.

²⁴ A. Aydın, *agm.*, s.3.

²⁵ *Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/104.

ayıbını aramama, kıskanç davranmama, keyif verici maddelerden ve eğlence muhitlerinden uzak durma gibi birçok konuda nasihatlerde bulunur.²⁶ Bu yaklaşımıyla bir gönderici olarak güzel hasletleri yüceltirken, kötü hasletleri yerer; doğru yolu bulma konusunda alıcılara âdetâ rehberlik yapar.

c. Keyif Veren Maddelerden Sakınmanın Gerekliği

Lutfiyye'de vurgulanan davranışlardan biri, keyif veren maddelerden uzak durmaktır. Keyif veren maddeler olarak ifade edilen içecekler (afyon, beng, berş; mey, bâde, tütün, enfiye) bağımlılık yaptığı için şairin bireysel ve toplumsal bir problem olan "madde bağımlılığı" konusunda hassas olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal hayatın ahlaka dair hemen her veçhesi üzerine görüş beyan eden Sünbülzâde Vehbî, oğlunun "madde bağımlılığı" ve "keyif veren içeceklerle düşkünlük" gibi sorunları bulunmamasına rağmen mesnevinin "Der-Tahzîr Ez-Mükeyyifât" bölümünde keyif veren maddelerden sakınmanın gerekliliği hakkında nasihatlerde bulunur. Bu nasihatlerinde oğluna rehberlik etmekle yükümlü baba hassasiyeti ve ideal bir kişiliğin inşası konusunda gençliği eğitime çabası içinde olan entelektüel hassasiyeti göze çarpmaktadır.

Duygusal ve düşünsel yönleri güçlü olan bir birey, tekâmül yolculuğunu tamamlama sürecinde önemli bir karar mekanizmasıdır. Bu yolculukta bedensel gelişimine paralel olarak duygu ve düşünce dünyasında olumlu veya olumsuz değişimler yaşar. Olumsuz olayların bünyeyi etkileyecek düzeyde fazlalaşması, duygusal kırılmalara kapı aralar. Böylece birey makul bir çerçeve içinde özellikle ailesiyle istişare etmek suretiyle sorunlarına çözüm üretmek yerine iradi ya da gayriiradi olarak yanlış tercihlerde bulunur. Bu tercihlerden biri de keyif veren içeceklerle müptela olma hâlidir. Bu hâlin modern dildeki karşılığı, madde bağımlılığıdır. Özellikle sosyal ve ekonomik sorunların fazlalaşmasıyla birlikte toplumun geleceği olan gençlerin bağımlılık yapan (uyuşturucu / keyif verici) maddelerin kullanımına temayül artar. Genellikle merak duygusu ya da haz almak amacıyla bireyin bir defaya mahsus olmak üzere tükettiği bu maddeler, daha sonra bağımlılık yaparak²⁷ bireyin sağlıklı düşünme gücünü devre dışı bırakır ve bireye ötanazi kararı aldırarak derecede büyük bir felakete dönüşebilir. Sosyal bir çıkmaza / patlamaya veya yaraya dönüştüğünde olay veya olaylar zincirinden ziyade olguya dönüşür. "İç içe girmiş sorunlar yumağı" olarak bireyin ve toplumun üstündeki caydırıcı ve dönüştürücü etkisinden ötürü "birçok sosyal sorunun hem nedeni hem de sonucu durumunda"²⁸ değerlendirilir. Madde bağımlılığından sakınma veya kurtulma konusunda aileye büyük bir sorumluluk düşer.

Osmanlı toplumunda çocuk ve gençlerin eğitimi ve ideal bir kişiliğin oluşmasında ilim yuvası olan medrese ve mektepler, irfan yuvası olan tekke ve dergâhlar ile toplumun yapı taşı olan aile etkin bir rol almıştır. Aile fertlerinden anne ve baba, çocuk / genç için aktif eğitici, yani rol modeldir. Ataerkil bir aile yapısına sahip olan Osmanlı toplumunda özellikle medrese tahsili almış bir babanın çocuk ve gençlerin eğitimi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu meyanda divan edebiyatına ait şairlerin yaşam öykülerine bakıldığında, babaların çocuk üzerindeki etkisi dikkatleri çekmektedir. Sünbülzâde Vehbî oğlu Lutfullah'ın huy ve davranışlarından memnundur. Oğlunun güzel ahlaka sahip olduğunu ve hatta nasihate ihtiyaç duymadığını, -bir baba olarak- tabii duygularını ifade etmek için nasihatlerde bulunduğunu ifade eder:

*Râziyum şîme vü etvârundan
Hüsni-ahlâk (i)le refâtârundan (b. 25, s. 34)*

*Gerçi yokdur sana hâcet pende
Lîk var şevk-i tabîat bende (b. 28, s. 34)*

²⁶ S. A. Beyzâdeoğlu, *age.*, s. 23-28.

²⁷ Esen Yıldırım, *Uyuşturucu Kullanımının Sosyolojik Boyutu Uyuşturucuya Yönelik Talep Azaltımı*, Yayınlanmamış YLT, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale 2008, s. 1.

²⁸ İlker Karakoyunlu (2013), *Sosyal Düzensizliğin Uyuşturucu Kullanımına Etkisi: İsveç Örneği*, Yayınlanmamış YLT, T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2013, s. 49.

d. Lutfiye Mesnevisinde Keyif Veren Maddelerin Kullanımı

Keyif veren maddeler, divan şiirinde zengin bir anlam çerçevesi içinde ele alınır; özellikle gazel ve müstakil aşk mesnevilerinde sembolik olarak kullanılır. Divan şairleri, rint tipini ideal tip olarak tasavvur ettikleri için kendi yaşam felsefelerini rint tipine yansıtarak aktarırlar. Rint tipinin yücelttiği mekânların başında meyhane, içeceklerin başında içki ve şarap gelir. İçki ve şarap gibi keyif vericiler, aşk bağlamında sembol olarak değerlendirilirken dinî ve ahlaki mesnevilerde sarhoşluk veren madde olarak ele alınır. İnsan bünyesi üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler nedeniyle keyif veren maddeler, hem dinî inanış hem de insan sağlığı gereği olumsuz özellikleriyle tasvir edilir.

İslam anlayışına göre zevk ve safaya düşkünlük, nefse müteallik arzu ve eğilimlendendir. Akıl ve hikmetle hayatını tanzim etmekle yükümlü olan bir Müslüman'ın nefse müteallik istekleri öncelemesi doğru değildir. Duygu ve tasavvur âlemi İslam ahlaki çerçevesinde şekillenen Sünbülzâde Vehbî, kişinin zevk ve safaya meyletmemesi gerektiğini, aile veya sosyal çevresini bu eğilimlerden koruması gerektiğini ifade eder. Aile, koruyucu bir güçtür. Gerek neslin sıhhatli bir biçimde devamı, gerekse bireyin toplumsal değerlere uygun olarak sosyalleşmesi konusunda doğrudan sorumluluk alır. Bireyin olgunlaşması sürecinde koruyucu ve gözetleyici bir güç olarak onu savrulmalardan korur. Dolayısıyla olumsuz bir eğilimin toplumsal dinamiklerden aileyi etkileyecek güce dönüşmesi, ahlaki yozlaşmayı hızlandırır. Sünbülzâde Vehbî'nin aileyi koruma konusundaki hassasiyeti, bir zafiyetin normalleşmesinin toplumda oluşturduğu / oluşturacağı sıkıntı ve tehlikenin büyüklüğü bağlamında değerlendirilmelidir:

*Hıfz idüp dâ'ireni ve'l-hâsıl
Olma pek zevk ü safâya mâ'il (b. 1089, s. 168)*

1. İçki (Mey, arak, câm)

İçki, tarihin en eski dönemlerinden itibaren birçok medeniyetin eğlence kültüründe yer almış içeceklerden biridir. Belirli bir oranda alkol içerip kişiyi sarhoş ettiği için başta İslam dini olmak üzere birçok dinî ve kültürel anlayış tarafından yasaklanmış keyif veren maddelerdendir. İçki tüketimi, birey ve toplum için büyük yıkımlara sebep olan sonuçlar doğurabilmektedir. “Sağlık sorunları yanında trafik kazaları, intiharlar, suça yönelme, aile bölünmesi, iş hayatının bozulması, meslek kayıpları ve çeşitli ekonomik yıkımlar açısından toplumlara verdiği zararlar çok boyutlu bir bio-psikososyal sorun oluşturmaktadır.”²⁹ İçki, “Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayın.”³⁰ manasındaki ayetten anlaşıldığı üzere insanın sağlıklı düşünme becerisini ve kulluk bilinci içinde ibadet etme gücünü olumsuz etkilediği için, yasaklanmış bir içecektir. Sünbülzâde Vehbî, içkinin kişiyi sarhoş ettiğini, bilinçli hareket etme gücünü ortadan kaldırdığını ifade eder; “kötülüklerin anası” ve “damıtılmış leş” olduğunu ileri sürerek içilmemesi ve hatta içildiği ortamlara girilmemesi gerektiğini söyler.

İçki tüketiminin insan bünyesi üzerinde oluşturduğu en önemli etki sarhoşluktur. Sünbülzâde Vehbî, sarhoşun ayakta duramayıp yere yığılma durumunu namus şişesini kırmakla özdeşleştirir. Bu özdeşleşmenin nedeni, kişinin bünyesinde yaşanan sarsıntı ve ortaya çıkan savrulmadır. Savrulmanın teşbih yoluyla namus şişesini kırmak ile ilişkilendirilmesinin temelinde, sarhoşluğun iffet ve namus gibi etik değerleri olumsuz etkilemesi düşüncesi vardır. Nitekim bilinci yerinde olmayan bir insanın ahlaki değerlere aykırı başka davranışlar da sergilemesi imkân dâhilindedir:

*Yıkılır durmaz ayakda ser-mest
Şişe-i ırzı idüp ya'ni şikest (b. 1091, s. 168)*

²⁹ Musa Tosun, “İçki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yay., İstanbul 2000, s. 462.

³⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Nisâ Suresi 4 / 43.

Sünbülzâde Vehbî, eğlence kadehinin insanın kendinden geçmesine sebep olduğunu dolayısıyla ondan sakınılması gerektiğini düşünür. Eğlence kadehi dış- iç ilişkisi bağlamında içkiyi karşılar. Vehbî, bu yaklaşımıyla içkinin bilinç üzerindeki olumsuz etkisine değinir. Kul, hayatını hikmet ve ölçü çerçevesinde sürdürmekle mükellef olduğu için, onun içkiye olan meylini akılsızlık olarak telakki eder:

Câm-ı işret ile medhûş olma
Cem' idiüp aklunı bî-hûş olma (b. 1090, s. 168)

Hz. Muhammed, maddi ve manevi açıdan birey ve toplumu olumsuz etkileyen içkiyi “kötülüklerin anası”³¹ olarak görmüştür. Sünbülzâde Vehbî, “Ey oğul, içki kötülüklerin anasıdır, yavaş yavaş fenalıkların artmasına sebep olur.” diyerek Hz. Muhammed’in ilgili hadisini iktibas eder. İslami bir kişiliğin inşasında ayetlerin yanında en çok faydalanılan kaynak hadistir. Vehbî'nin yaklaşım tarzında aynı hassasiyet göze çarpar. İçki, kişisel ve toplumsal hayatı olumsuz etkileyen bir içecek olmanın yanı sıra şuurun etkinliğini devre dışı bıraktığı için başka gayri ahlaki davranışların tezahürüne de zemin hazırlar. Zira şuru etkisizleşen bir varlık insanı insan yapan akıl gibi aslî bir güçten mahrum kalır. Günümüz seküler yaşamın tezahürlerinden biri olan içki tüketiminin dağılan aileler üzerindeki etkisi, kötülüğünün anlaşılması konusunda önemli bir göstergedir:

Ey oğul ümm-i habâisdür mey
Fıskı tevlîde sebep peyderpey (b. 1094, s.168)

Sünbülzâde Vehbî, rakının damıtılmış bir leş olduğunu, bundan dolayı temiz olmadığını ileri sürer. Bilindiği gibi, sarhoşluk verici içkinin bir türü, üzüm / üzüm suyunun damıtılmasıyla elde edilir. Damıtma işi sonucunda meyvenin özü ortaya çıkar. Bu öz, içenin bünyesinde oluşturduğu olumsuz etkiler nedeniyle leşe benzetilir. Leşin damıtılması onu temizlemez, aksine söz konusu maddenin kirlilik oranını artırır. Yani temiz ürünlerin özü nasıl temiz ise kirli ürünlerin özü bir o kadar kirlidir. Vehbî'nin, içkiyi damıtılmış leş olarak telakki etmekle “*ey iman edenler! (aklı örten) içki (ve benzeri şeyler)... şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçınm ki kurtuluşa eresiniz*”³² mealindeki ayete telmihte bulunduğu söylenebilir:

Hem arak oldı mukattar cîfe
Sanma kim anı mutahhar cîfe (b. 1101, s.169)

Sünbülzâde Vehbî, içkinin yanı sıra sarhoşların sohbetlerinin yakışsız ve saçma olduğunu, onlarla ahbaplık etmekten sakınılması gerektiğini ve onların sohbetlerinden / eğlence muhitlerinden zevk alınmaması gerektiğini ifade eder. Gençlerin kişiliklerinin şekillenmesinde etkili olan sosyal çevrelerin başında arkadaş grupları gelir. Birey, arkadaş grupları içinde sosyalleştiği için gayriahlaki bir davranış arkadaş grubu ortamında benimsenip normalleştiğinde, söz konusu davranış birey tarafından daha kolay bir biçimde benimsenir. Kanıksama süreci gerçekleştikten sonra bu davranış ideal doğru olarak telakki edilebilir. Vehbî, toplumda sıkça vuku bulan bu etkileşimden sakınılması gerektiğini, arkadaş ve sosyal çevre konusunda seçici olunması gerektiğini salık verir:

Anlurun sohbeti halt ü hezeyân
Getürür tab'ına sonra gaşeyân (b. 1106, s. 170)

El-hazer anlar ile ülfetden
Zevk-yâb olma sen ol işretten (b.1107, s.170)

2. Şarap (Bâde)

Şarap divan şiirde en çok kullanılan içecek olup genellikle “bâde” ve “mey” sözcükleri ile ifade edilir. Rengi ve oluşturduğu etki bakımından muhtelif tasavvurlara konu edilir. Divan ve

³¹ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte*, C. 7, Akçağ Yay., İstanbul 1993, s. 266-267.

³² *Kur'an*, Maide Suresi, 5/90.

tasavvuf şiirinde aşkın sembolü olarak kullanıldığı için zengin bir çağrışım alanı olan içeceklerdendir. İçki kötülüklerin anası (ümmü'l-habâis) olarak telakki edilirken, şarap hem taşıdığı sembolik anlam hem de eğlence muhitlerinin yaygın içeceği olduğu için nispeten daha olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilir. Divan şiirinde doğrudan veya mecaz-ı mürsel yoluyla şarabı karşılayan birçok sözcük kullanılmıştır: ab-ı engür (üzüm suyu), asîr (usâre, üzümün sıkılmışı), duhter-i rez (üzümün kızı), dürd (tortu), hamr (içki), mey (üzüm şarabı), câm, sâgar, ayak, piyâle, peymâne vb.³³ *Lutfiyye*, bir nasihatnâme olduğu için şarap bu eserde sarhoş edici içecek olarak tavsif edilmiştir.

Bir ürün, sosyal ve ekonomik hayatta, maddî değeri mukabilinde kıymet görür. Vehbî şarap bâd-i hevâdan (bedava) gelse dahi akıl harmanını yele verme, diyerek içeceklere olan teveccühün maddî değerleriyle alakalı olmaması gerektiğini ifade eder. Ona göre insan için esas olan durum, sağlık ve değerlerdir. Şaraba olan ilgiyi “akıl harmanını yele verme” halk söyleyişiyle ifade etmesi, şarap içicisinin söz konusu eğilimini doğru ve yanlış ayırt etmenin ölçütü olan akıldan mahrum kalma durumu ile eşdeğer bulur:

*Gelse de bâd-i hevâdan bâde
Hirmen-i aklunı verme bâd'e (b.1099, s.169)*

İslam hukukuna göre şarap içen kişi 40 celde (değnek) ile cezalandırılır. Bu cezaya “hadd-ı şürb” denilmektedir.³⁴ Vehbî, “Haddini bilmeyip şarap içen kişi hadd-i şürb ile ceza çeker” diyerek şarapla ilgili müeyyideyi hatırlatır. Bu yaklaşımıyla hem şarap içmeyi had bilmeme olarak değerlendirir hem de doğru bir kişiliğin ihdasında şarap içen kişinin uğrayacağı cezayı hatırlatır:

*Bilmeyüp haddin iden nûş-ı şarâb
Hadd-i şürb ile çeker sonra azâb (b.1100, s. 169)*

Mey, bâde gibi harabatî sözcüklerin şiirde kullanımı, bazı edebiyat araştırmacıları ve farklı kesimler tarafından yanlış anlaşılmalara sebep olmuş ve şairler, kategorik bazı suçlamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Divan şairleri yanlış anlaşılmalara mahal bırakmamak adına bu konuya açıklık getirmişlerdir. Bâkî, “*Sakın mey dirsem ey zâhid mey-i engûrı fehm itme / Hüner esrâr-ı ma'nâ anlamakdur lafz-ı muğlakdan*”³⁵ beyti ile mey dediğimde üzüm suyunu kastettiğimi düşünme; zira hüner, muğlak sözlerden mana sınırlarını anlamaktır, diyerek mey sözcüğü ile sarhoşluk yapan içecekten bahsetmediğini, meyın mazmun veya sembol olarak mecazî anlamda kullanıldığını belirtir. Sünbülzâde Vehbî de şairler şarabı andıklarında aşk neşesini murat ettiklerini, şarap sunan kişiler olarak bilinen sâkî ve muğbeçenin ise mecazî olarak kullanıldığını ve hakikat ehlinin bundaki sırrı bildiğini ifade eder:

*Şu'arâ bâdeyi eylerse de yâd
Neş'e-i aşkı ider cümle murâd (b. 1095, s. 168)*

*Sâkî vü muğbeçe ma'nâsı mecâz
Bilür erbâb-ı hakikat niçe râz (b. 1096, s. 168)*

Şarap, mecazî ve hakikî aşkın işlendiği şiirlerde “aşk” kavramını karşılar. Vehbî bâdenin bu yönünü nazara sunar ve bâdenin keyfiyetini herkes bildiği için saygı gördüğünü ifade eder:

*Bâdenün cümle bilür hürmetini
İstemem açmağa keyfiyyetini (b.1093, s. 168)*

³³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara1995, s. 68.

³⁴ Ayzada Taştanova, *İslam Ceza Hukukunda İçki İçme ve Sarhoşluk Haddi (Haddü's-Şürb ve Haddü's-Sükr) Ayırımı ve Hukukî Sonuçları*, Yayınlanmamış YLT, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2012, s. 40-41.

³⁵ Bâkî, *Bâkî Divânı-Tenkitli Basım*, Haz. Sabahattin Küçük, TDK Yay., Ankara 1994, s. 327.

3. Afyon ve Afyon Şurubu (Berş u efyûn)

Afyon, haşhaş bitkisinden elde edilen bir uyuşturucu çeşididir.³⁶ Eski dönemlerde Mezopotamya ve Küçük Asya'da karın ağrıları ve öksürük için; sonraki dönemlerde ise beden ağrılarını azaltma konusunda uyuşturma ilacı olarak kullanıldı.³⁷ Keyif veren bir madde olarak tüketildiğinde kişinin ağrı ve sıkıntılarını giderdiği için “balayı” olarak anılmıştır. Mide bulantısı, baş dönmesi, solunum yavaşlaması, zehirlenme gibi sonuçlar doğurup insanın akli dengesini bozduğu için³⁸ uyuşturucu maddeler arasında görülmüş, dinî ve hukuki açıdan yasaklanmıştır. Berş ise keten yaprağı ile yapılan bir çeşit macun, afyon şurubu demektir.³⁹ “Eskiden tiryakî kahvelerinde kahveden evvel bir fincan berş şurubundan vermek adetti... Ayyaşların Ramazan ayında içki yerine iftarda berş şurubu içtikleri”⁴⁰ ifade edilir.

Sünbülzâde Vehbî, insanın bünyesini zayıf düşürdüğü ve akli melekelerini devre dışı bıraktığı için afyon ve afyon şurubunu bela olarak görür. Bela, kişinin istemeyerek bulaştığı ancak kendisini kurtaramadığı durumdur. Keyif veren maddelerin tüketiminde etkili olan dürtülerden biri meraktır. Merakla başlayan tüketim süreci, bağımlılığa dönüşünce kişinin söz konusu maddeden uzak durması zor veya imkânsız hâle gelir. Vehbî bu yaklaşımıyla afyon ve afyon şurubuna müptela olmanın sonuçlarına dikkat çekerek kişilik inşasında tecrübelerden yararlanmanın gerekliliğini de nazara sunmuş olur:

*Ne belâdur hele berş ü efyûn
Ki eder âdemi süst ü mecnûn (b.1108, s. 170)*

4. Esrâr (Beng)

Beng, Hint keneviri bitkisinden elde edilen bir çeşit keyif verici ve uyuşturucu maddedir. Bazı özelliklerinden dolayı halk arasında argo sözcüğü olarak “duman”, “sarı”, “kuru”, “çift kâğıtlı” gibi isimlerle anılır. Bedeni uyuşturan bir madde olduğu için divan şiirinde özellikle gazelerde genellikle “hayret” ve “hayrân” sözcükleri ile birlikte kullanılır. Divan şiirinde bâde ile birlikte sıkça kullanılan içeceklerden biri olduğu için Fuzûlî'nin “Beng ü Bâde” isimli eseri başta olmak üzere müstakil bazı alegorik mesnevilere konu olmuştur.⁴¹ Ahlaki mesnevilere keyif verici ve uyuşturucu madde olma özelliği nazara sunulduğu için olumsuz özellikleriyle tasvir edilmiştir.

Esrâr sözcüğü divan şiirinde hint keneviri anlamının yanı sıra “sırlar” anlamına gelecek şekilde tevriye veya iham-ı tenasüp yoluyla kullanılır. Sünbülzâde Vehbî, şıra (üzüm suyu) içen kişinin sözleri nasıl ki tatlı olmuyorsa, esrarkeş de sırları muhafaza edemez, diyerek karşılaştırma ve örnekleme yoluyla keyif veren içeceklerin doğurduğu kötü sonuçlara işaret eder. Esrarın bünye üzerinde oluşturduğu kötü hâllerden biri, geçici bilinç kaybı olarak telakki edilen “kendinden geçme hâli”dir. Bilinç uyuşması veya kaybı sorunu yaşayan kişiler, akla mugayir davranışlarda bulunur. Sırrı muhafaza etmek, bireysel ve toplumsal sorumluluğun bir gereği iken esrarkeş aile mahremiyetini ifşa edecek kadar kötü bir hâle bürünür. Vehbî bu yaklaşımıyla hem esrâr sözcüğünün divan şiirindeki yaygın iki kullanımını nazara sunarak şiir vadisindeki yetkinliğine işaret eder hem de esrar içmenin kötü sonuçlarından birini ifade eder, böylece ideal bir kişilikte esrara meylin olmaması gerektiğini düşünür:

*Bengî ketm eyleyemez esrârın
Şîre-keş tatlu sanur güftârın (b.1109, s. 170)*

³⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1996, s. 207.

³⁷ Mustafa Baktır, “Afyon”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., C. 1, İstanbul 1988, s. 442.

³⁸ Abdulkadir Erkal, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 33, Erzurum 2007, s. 26.

³⁹ F. Devellioğlu, *age.*, s. 89.

⁴⁰ A. Erkal, *agm.*, s. 47.

⁴¹ Pala, *age.*, s. 172.

Ayrıca esrarkeşe ilaç olarak şeker dahi verilse onun idrakinin tat alma duyusu acı olur, ifadesiyle esrarın hem kişinin tat alma duyusunu bozduğunu hem de idrak ve anlayışını olumsuz manada değiştirdiğini düşünür. İdrak soyut bir kavramdır, bilinç ve düşünce ile aynı kavram haritası içinde yer alır. İdrakin olumsuz anlamda değişmesi, kişinin hayattan zevk alma duyusunu ortadan kaldırır. Bu bakış açısı, esrar içmenin kişinin fizyolojik ve psikolojik yönlerini etkilediğini ortaya koymaktadır:

*Telh olur zâika-i idrâki
Şeker eylerse dahi tiryâki (b.1110, s. 170)*

5. Tütün

Tütün, bileşiminde nikotin bulunan otsu bir bitkidir. Keyif verici bir madde olup insan bünyesi üzerindeki zararlı etkisi diğer keyif veren ve bağımlılık yapan maddelerden daha az olduğu için divan şiirinde yergi şiirlerinin yanında övgü şiirlerine de konu olmuştur.⁴² Tütün, divan şiirinde dūd, “tömbeki”, “tenbâkû”, “duhân”, “nargile”, “sigara” gibi isimlerle işlenmiştir. Fâsih’in “Tenbâkû-nâme” adlı eseri tür olarak tütünnâmedir.⁴³

Vehbî'nin *Lutfiyye*'sinde olumsuz özellikleriyle nazara sunulan tütünün az tüketilmesinde sakınca görülmemiştir. Sünbülzâde Vehbî, zarif insanların kahve ve tütün ikram ettiklerini, bunların zararlı etkilerinden kurtulmak için az kullanımının davranış hâline getirilmesi gerektiğini ifade eder. Tütün fazla tüketildiğinde başta üst solunum yolu enfeksiyonları olmak üzere kronik birçok hastalığı tetikler. Bağımlılığa dönüşmemesi ve az tüketilmesi şartıyla tütün tüketimi şair tarafından da makul görülmüştür:

*Mübtelâdur zuraîfâ şimdi bütün
Bûy-i ikrâm virür kahve tütün (b.1112, s. 170)*

*Âdet it killet-i isti'mâli
Zararından ola tab'un hâlî (b.1113, s. 170)*

Sünbülzâde Vehbî kahvehâne gibi kapalı mekânlarda kalındığı takdirde tütün dumanının, kişinin burnunu kapadığını, ağzını kuruttuğunu; kahve ile birlikte sakalını sarartıp dişlerini kararttığını ifade eder. Bu yaklaşımlarıyla tütün içmenin ve tütün tüketilen mekânlarda kalmanın zararlarını anlatır. Sosyal hayatta şahit olduğu durumları tasvir ederek bir davranışın yanlışlığını nazara sunar. Özellikle dumanın diş ve sakal üzerindeki olumsuz etkisini anlatmakla toplumsal bir varlık olan insan için imajın önemine vurgu yapar:

*Kahvehâne bucağında kokma
Öyle süflî yere başın sokma (b.1115, s. 171)*

*Tütüne boğularak nice denî
Kapanup burnu kurur hem deheni (b.1118, s. 171)*

*Anların ekseri âvâre olur
Sakalı sarı dişi kare olur (b.1120, s. 171)*

5.1. Tütün Tozu (Enfiyye)

Enfiyye, içine kokulu bazı maddeler katılmış tütün tozudur. Halk arasında burun otu olarak da geçer.⁴⁴ Keyif verici bir içecek olan enfiyye, yakılmadan kullanıldığı için “dumansız tütün” olarak da bilinir. Burnun yanı sıra bukkal bölge (ön ve arka dişlerin yanağa bakan

⁴² H. İbrahim Okatan, “Divan Şiirinde Tütün Kullanımı ve Yaprak Tütün İçmekten Dolayı Hayatını Kaybeden Şeyhülislam Ebulmeyâmin Mustafa Efendi”, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C. 8, S. 29, 2016, s. 231-236.

⁴³ Ahmet İçli, “Fâsihi'nin Tenbâkû-nâmesi” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, Sinop 2014, s. 149-150.

⁴⁴ F. Devellioğlu, *age.*, s. 223.

yüzeyi) olarak adlandırılan yerde tutularak tüketilir.⁴⁵ Sünbülzâde Vehbî, enfiyyenin iyi bir keyif verici olduğunu, ancak kişinin sakal ve burnunu kirli tuttuğunu ifade eder. Bünye üzerindeki olumsuz etkisinden ziyade oluşturduğu görüntü kirliliği nedeniyle tüketilmemesi gerektiğini salık verir.

*Hoşça bir keyf idi enfiyye habîs
İtmese rîş ü burunu telvîs (1121)*

6. Kahve

Kök boyasıgillerden, sıcak iklimlerde yetişen bir ağacın meyve çekirdeğinin kavrulup öğütülmesiyle elde edilen içecektir.⁴⁶ 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı içecek ve eğlence kültürüne dâhil olan kahve, sosyal hayatta farklı tepkilerle karşılanmıştır. İlk zamanlar tıbbi açıdan zararlı görüldüğü için fetvalarla yasaklanmış ve hatta kahvehaneler kapatılmıştır. Buna rağmen kısa bir zaman zarfında keyif verici olarak Osmanlı toplumunun önemli içeceklerinden biri hâline gelmiştir. Kendisine has gelenek ve göreneklerin oluşmasının yanı sıra kahvehâneler özel mimarileri ile toplumsal hayatın teveccüh ettiği mekânlar arasındaki yerini almıştır.⁴⁷

Sünbülzâde Vehbî kahveyi seçkin insanların içeceği olarak telakki eder. Kahvenin az tüketilmesinde herhangi bir sakınca görmez. Ancak kahvehâneleri basit, değersiz insanların uğrak mekânı olarak tasavvur eder. Kahvehâne köşelerinde bekleyen insanların kötü koktuğunu dolayısıyla böyle mekânlara girilmemesi gerektiğini düşünür. Bu bakış açısıyla oğlunun kahve tüketmesinde bir beis görmemekle beraber kahvenin az tüketilmesi gerektiğini belirtir:

*Mübtelâdur zurafâ şimdi bütün
Bûy-i ikrâm virür kahve tütün (b.1112, s.170)*

*Âdet it kallet-i isti'mâli
Zararından ola tab'un hâlî (b.1113, s. 170)*

*Kahvehâne bucağında kokma
Öyle süflî yere başın sokma (b. 1115, s.171)*

Keyif veren maddelerden uzak durmanın gerekliliğini gerekçeleri ve duçar kalınan olumsuz sonuçlarla açıklayan Sünbülzâde Vehbî, son olarak keyif alma işinin kişiye has olması gerektiğini söyler. Böylece kuru nasihat, dayatma ve sınırlamalarla kişinin keyif alma anlayışının ikâme edilemeyeceğini düşünür:

*Anladun işte bu keyfiyyâtı
Âdemün keyfi gerekdür zâtî (b.1122, 171)*

Sonuç

Kur'an-ı Kerim ve hadis, divan şiirinin ana kaynakları oldukları gibi ahlaki ve öğretici mesnevilerin de temel referans kaynaklarıdır. Bazı divan şairlerinin nasihatnâme yazmaları, onların birer doğru yol gösterici, dinî otorite ve entelektüel gibi, toplumda şahit oldukları ahlaki yozlaşmanın etkilerini azaltma çabası içinde bulduklarını düşündürmektedir. 18. yüzyılın tanınmış şairlerinden olan Sünbülzâde Vehbî de "Lutfiyye" adını koyduğu mesnevisinde sosyal hayata dair konuları gerçekçi bir dille ifade ettiği için, sanat gücünü göstermekten ziyade ideal kişilik, ideal toplum oluşturma duyarlılığıyla hareket etmiştir. Verilen nasihatler baba-oğul ilişkisi bağlamında ele alındığında, şairlerin edebî eserler kaleme almanın yanında aile içindeki rolünü sanatına yansıttığı veya sanatını icra ederken ailedeki rolünü (babalık) yerine getirdiği sonucuna varılmıştır.

⁴⁵ İsmail Çok, "Dumansız Tütün Kullanımının İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri", *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, C. 18, S. 1, 1998, s. 24.

⁴⁶ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, TDK Yay. Ankara 2011, s. 1269.

⁴⁷ Namık Açıkgoz, *Kahvenâme*, Akçağ Yayınevi, Ankara 1999, s. XII-XIV.

“Lutfiyye”de keyif verici olarak görülüp tasvir edilen maddelerin bir kısmının bağımlılık yapma, bir kısmının ise bünyeyi uyuşturma özelliğine sahip olduğu görülmüştür. Sünbülzâde Vehbî, bu içeceklerden içki, şarap, afyon, afyon şurubu ve esrarın tüketilmemesi gerektiğini; tütün ve kahvenin ise az tüketilmesinde zararın bulunmadığını ifade etmiştir. Şairin, keyif verici maddelerden uzak durmanın gerekliliğini anlatırken söz konusu içeceklerin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini sonuçlarıyla açıklaması, bir eğitim yöntemi olarak yapılan nasihatlerin hem etkisini arttırmış hem de tecrübî ilimden yararlanmanın gerekliliğini ortaya koymuştur.

Bağımlılık yapan ve uyuşturucu özelliği taşıyan keyif vericilerden uzak durmanın etkili yollarından birinin sosyal muhit ve arkadaş tercihi hususlarında seçici davranma olduğu vurgulanmıştır. Şairin bağımlılık yapma ve uyuşturma özelliği olan maddeleri olumsuz yönleriyle tasvir etmesine rağmen güzel adlandırma yoluyla bu maddeleri “keyif verici” olarak isimlendirmesinin temelinde, madde kullanıcılarının veya toplumun söz konusu maddeleri telakki etme anlayışları vardır.

Sünbülzâde Vehbî, “Lutfiyye” adlı ahlâki mesnevisini oğlu Lutfullah’a ithafen kaleme almasına rağmen eserde tüm topluma hitap edebilecek nasihatlerde bulunduğu için, bu çalışmanın değerler eğitimi açısından önemli bir çalışma olduğu anlaşılmıştır. Başta uyuşturucu maddeler olmak üzere bağımlılık yapan maddeler, 18. yüzyılda olduğu gibi çağımızda da en büyük problemlerden birini teşkil ettiği için Sünbülzâde Vehbî'nin “Lutfiyye”sinin değerler eğitimi kapsamında kaynak / temel eser olarak günümüz ortaöğretim müfredatına dâhil edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Namık, *Kahvenâme*, Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Akalın, Şükrü Halûk vd., *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2011.
- Akkuş, Metin, *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Erzurum 2007.
- Aydın, Abdullah, “Nâbî ve Vehbî'nin Nasihat Ederken Çocuklara Yaklaşım Tarzları”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 3, S. 5, 2016, s. 1-11.
- Bâkî, *Bâkî Dîvânı-Tenkitle Basım*, Hazırlayan: Sabahattin Küçük, TDK Yay., Ankara 1994.
- Baktır, Mustafa, “Afyon”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., C. 1, İstanbul 1988, s. 442-443.
- Beyzâdeoğlu, Süreyya Ali, *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*, Cihan Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul 1996.
- Bilgin, A. Azmi “Lutfiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yay., İstanbul 2003, s. 236-237.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, C. 7, Akçağ Yay., İstanbul 1993.
- Canım, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2016.
- Ceyhan, Âdem, “Vehbî'nin Lûtfiyye'si Hakkında Bazı Takdir ve Tenkitler”, *Sünbülzâde Vehbî Kitabı*, C. 1, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Yay., K. Maraş 2018, s. 65-121.
- Çok, İsmail, “Dumansız Tütün Kullanımının İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri”, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, C. 18, S. 1, 1998, s. 24-29.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1996.

- Erkal, Abdulkadir, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 33, Erzurum 2007, s. 25-60.
- Görmez, Mehmet, “Hz. Peygamber’in Bir Din Tanımı -Bir Hadisin Semantik Tahlili”, *Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed -Özel Sayı-*, 2003, s. 331-338.
- Güler, Muhammet İkbâl, *Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyye-i Vehbî*, Yayımlanmamış YLT, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2015.
- İçli, Ahmet, “Fâsihi’nin Tenbâkû-nâmesi” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, 2014, s. 149-157.
- İmâm Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn Elçilerin Efendisinden Sözler*, Hazırlayan: Bekir Tuna, Konevî Yay., Konya 2006.
- Kaplan, Mahmut, “Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler”, *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 1545-1561.
- Karakoyunlu İlker, *Sosyal Düzensizliğin Uyuşturucu Kullanımına Etkisi: İsveç Örneği*, Yayımlanmamış YLT, T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2013.
- Kur’an-ı Kerim Meâlî*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2011.
- Mermer, Ahmet vd., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- Okatan, H. İbrahim, “Divan Şiirinde Tütün Kullanımı ve Yaprak Tütün İçmekten Dolayı Hayatını Kaybeden Şeyhülislam Ebulmeyâmin Mustafa Efendi”, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C. 8, S. 29, 2016, s. 230-257.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1995.
- Tandır Alıcı, Gülcan, *Lutfiyye-i Vehbî*, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2011.
- Taşanova, Ayzada, *İslam Ceza Hukukunda İçki İçme ve Sarhoşluk Haddi (Haddü’ş-Şürb ve Haddü’s-Sükr) Ayırımı ve Hukukî Sonuçları*, Yayımlanmamış YLT, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2012.
- Tosun, Musa, “İçki” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yay., İstanbul 2000, s. 458-462.
- Yıldırım, Esen, *Uyuşturucu Kullanımının Sosyolojik Boyutu Uyuşturucuya Yönelik Talep Azaltımı*, Yayımlanmamış YLT, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale 2008.